

MUĞLA YÖRESİ HEYBE, TORBA VE ÇUVAL DOKUMALARI

SADDLEBAG, CARRIERBAG AND SACKS WEAVINGS OF MUGLA

Filiz Nurhan ÖLMEZ¹ Sema ETİKAN²

Öz

Anadolu'da dokuma kültürünün köklü bir gelenek oluşturduğu önemli merkezlerden birisi de Muğla ilidir. Dokumalarının sahip olduğu kendine özgü renk, motif ve desen özelliği ile ayrı bir yeri olan yörede, el dokuması halıcılık ve düz dokumacılık Bodrum, Fethiye ve Milas ilçeleri başta olmak üzere birçok ilçe ve onların köylerinde yaygın olarak sürdürülmektedir. Milas halısı, Kaya halısı, Bodrum kilimleri, Eldirek kilimleri, Seydiler kilimleri Muğla'nın bilinen dokumalarından bazılarıdır. Anadolu insanının günlük yaşamı içerisinde geçmişten bugüne önemli bir yer tutan bu dokumalar döşeme, yer yaygısı, yük sarma, taşıma, depolama vb. birçok kullanım amacı için üretilmişler ve dokumacının yaşamını kolaylaştırmışlardır. Bu çalışmada da Muğla ve yöresinde, geçmişten bugüne üretilen ve günlük yaşam içerisinde kullanımı halen geçerliliğini koruyan depolama ve taşıma amaçlı dokumalar incelenmiştir. Bu amaçla üretilen heybe, torba (çanta), çuval ve mafraş gibi dokumalar kullanılan hammadde, dokuma tekniği, renk, motif ve desen özellikleri açısından değerlendirilerek yöre kültüründeki yerleri açıklanmıştır. Yeşil, mavi, kırmızı, kınalı sarı, pembe, mor ve beyaz dokumalarda kullanılan renklerdir. Gül bahçe, koçboynuzu, turna, pıtırak, koyungözü dokumalarda genellikle rastlanan motiflerdir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, halı, düz dokuma, heybe, torba, çuval, mafraş.

Abstract

Mugla province is one of the major centers which creates a long tradition of weaving culture in Anatolia. The weavings produced in the region with the distinctive features of colors, motifs and patterns has a special place in Turkish weaving culture. Hand-woven carpet and flat weaving in many towns and villages especially in Bodrum, Fethiye and Milas are extensively carried out. Milas carpets, Kaya carpets, Bodrum

¹Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Doğu Kampüsü, Merkezi Derslikler, Çünür-Isparta, e-mail: fnozan@hotmail.com

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Doğu Kampüsü, Merkezi Derslikler, Çünür-Isparta, e-mail: semaetikan@mynet.com

kilims, Eldirek kilims, Seydiler kilims are some of the best known weavings of Muğla. These weavings that holds an important place from past to present days in the daily lives of Anatolian people, produced for many purposes such as upholstery fabrics, floor mats, cargo wrapping, transport, storage and so on and have facilitated the lives of weavers. In this study, weavings of storage and transportation were examined that produced from past to present and used in the daily life in Mugla and its districts. Weavings woven fort this purpose such as saddlebag (purse), carrierbag, woven sacks and mafraş were evaluated in terms of used raw materials, weaving techniques, colors, motifs and patterns and described their place in the local culture. Green, blue, red, red-legged, yellow, pink, purple and white are the colors used in weaving. Rose garden, the ram's horn, pike, pıtırak, sheep's eye are motifs that typically encounter in weavings.

Key Words: Muğla, carpet, rug, flat weaving, saddlebag, carrierbag, woven sacks, mafraş.

1. GİRİŞ

Dokuma var olduğu günden bu yana birçok toplumda günlük yaşam içerisinde hem fonksiyonel hem de dekoratif amaçlı olarak yer almış ve insanların yaşamlarını kolaylaştırmıştır. Türk kültüründe de önemli bir yeri olan dokumalar yaşanan mekânların soğuk, nem ve tozdan korunmasında kullanılmış, yeni doğan bebeğin beşiğinin tefrişinden, ölümden sonra cenazenin defnedilmesine kadar birçok alanda günlük yaşamın gereği olmuştur.

Yine günlük yaşamın bir gereği olarak insanlar giysilerini, erzaklarını, yine dokudukları heybelerde, çuvalarda, mafraşlarda korumaya almışlardır. Bugün hala dokumacılık merkezlerimizde depolama ve taşıma amaçlı bu dokumalar üretilmekte ve Türk insanının günlük yaşamının içerisinde yer almaya devam etmektedirler.

Torba ve heybe dokuma geleneği Anadolu dışında Orta Asya'da yaşayan Türk Cumhuriyetlerinde ve diğer akraba Türk boylarında da vardır. Çoğunlukla *horjun*, *horcun*, *korcun* olarak bilinen bu dokumalar çözümlü yüzü cici tekniğinde dokunmaktadır. Türkmenistan da mafraşa benzeyen dokumalar çoğunluktadır (Deniz, 2007:4).

Bu dokumaların üretildiği ve kullanıldığı yörelerden birisi de Muğla ili ve çevresidir. Topraklarının yarısı Ege Bölgesi, yarısı da Akdeniz Bölgesinin sınırları içerisinde yer alan Muğla ili 13.247 km² yüzölçümüne sahiptir. Kuzeyde Aydın, doğuda Denizli ve Burdur, güneydoğuda Antalya illeri, güneyde Akdeniz, batıda da Ege denizi ile çevrilidir. Antikçağda Karya medeniyetinin, sonrasında da Menteşe Beyliği'nin en eski ve önemli yerleşim merkezi olmuştur. 11. yüzyılda Bizans İmparatorluğu egemenliğine giren bölge iki yüzyıl kadar sonra, 13. yüzyılın ikinci yarısında (1261) Menteşeoğullarının egemenliğinde devam etmiş, 1451'de Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Menteşe adıyla anılan ilin ismi Cumhuriyetin ilanından sonra Muğla olarak

değiştirilmiştir (Anonim, 1967:85; Anonim, 1993:298-302; Anonim, 1994:180-181; Anonim, 2010:3; Uykucu, 1968:46,).

Bodrum, Dalaman, Datça, Fethiye, Kavaklıdere, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ortaca, Ula, Yatağan ve Merkez olmak üzere toplam 12 ilçesi bulunan Muğla ilinin nüfusu İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVIĞM) tarafından güncellenen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden alınan (31 Aralık 2011 itibariyle) ve 27 Ocak 2012 tarihinde açıklanan sonuçlara göre; 838. 324 kişidir (Anonim, 2010:3; Anonim, 2011:4).

Dokuma kültürü Muğla ve çevresinde köklü bir geleneğe sahiptir ve yörede kirkitli dokumalar en fazla uğraşılan dokuma türüdür. Başta Fethiye olmak üzere sırasıyla Bodrum, Marmaris ve Milas el dokuması halı ile kilim ve diğer düz dokumaların yaygın olarak dokunduğu önemli merkezlerdir. Aynı zamanda bu yörelerde dokuma halkın geçim kaynağı olarak da önem taşımaktadır (Anonim, 1973:308; Etikan, 2006:125; Etikan ve Ölmez, 2013:1-4).

Bodrum ve Milas ilçesinin belde ve köylerinde Milas halısı olarak tanınan halılar ile Milas ilçesinin sadece Karacahisar köyünde dokunan ve "Karacahisar halısı" adıyla bilinen halılar ve Bodrum ilçesinin Mumcular (Karaova) beldesi ve çevresinde dokunan "Karaova halıları", Fethiye ilçesinde de bugün Kaya köyde dokunan ve "Kaya halısı" olarak adlandırılan köşeli ve göbekli halılar yörenin el dokuması halıcılığını oluşturmaktadır. Muğla ilinin geleneksel düz dokumaları ve bunların dokunduğu merkezler ise Bodrum ilçesinde Geriş, Çamlık ve Kızılağaç köylerinde düz kilim tekniği ile dokunan Parmaklı, Turnalı (Aynalı) ve Çubuklu kilimler, Fethiye ilçesinde, Seki, Kemer, Seydiler, Atlıdere, Eldirek, Boğalar, Esenköy, Kayabaşı, Dodurga, Arsaköy, Kadıköy başata olmak üzere ilçenin birçok yerleşim yerinde dokunan ve Seydiler kilimi, Eldirek kilimi (Kırmızı kilim), Yantırlı kilim, Alaçul, Sarı namazlağı ve Alara adlarıyla

bilinen kilim, cicim ve zili teknikli düz dokumalar ve Marmaris ilçesinde azalarak da olsa devam ettirilen yine kilim ve cicim tekniği kullanılarak üretilen dokumalardır (Etikan ve Ölmez, 2013: 1-4; Ölmez ve Etikan, 2013a: 92; Ölmez ve Etikan, 2013b: 77; Ölmez ve Etikan, 2013c: 63).

Bu çalışmada, sahip olduğu zengin dokuma kültürü ile Anadolu dokuma merkezleri içerisinde ayrı bir yere sahip olan Muğla ve yöresinde, geçmişten bugüne üretilen ve günlük yaşam içerisinde kullanımı halen geçerliliğini koruyan depolama ve taşıma amaçlı dokumalar incelenmiştir. Bu amaçla üretilen heybe, torba (çanta), çuval ve mafraş gibi dokumalar kullanılan hammadde, dokuma tekniği, renk, motif ve desen özellikleri açısından değerlendirilerek yöre kültüründeki yerleri açıklanmıştır.

2. DOKUMADA KULLANILAN ARAÇ-GEREÇLER VE DOKUMA TEKNİĞİ

2.1. Kullanılan Araç-Gereçler

Muğla ve çevresinde tezgâh, kirkit, makas ve bıçak halı dokumacılığında kullanılan başlıca araçlardır. Yörede dokuma tezgâhı olarak ahşap ya da metal sarmalı ve germe tezgâh kullanılmakta ve tezgâha yöresel olarak ahşap sarmalı tezgâhlara “ıstar” adı verilmektedir (Etikan ve Ölmez, 2013:9). Ahşap tezgâhların kullanımı azalmış olup Şekil 1’de Emine Koca’ya (Bodrum-Sazköy, 2010) ait olan metal germe tezgâh görülmektedir.

Şekil 1. Halı tezgâhı (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Halı dokumada kullanılan yardımcı araçlardan bir diğeri olan kirkit, düğüm atma işlemi bittikten sonra atılan atkı ipliğinin sıkıştırılması amacıyla kullanılmaktadır. Yörede kirkite “tokmak” denilmektedir. Hem ahşaptan hem de metalden yapılmış olanları kullanılmaktadır (Etikan ve Ölmez, 2013:9).

Dokuma aşamasında ilme atma işlemi bittikten sonra halı yüzeyinden fazla ipliklerin temizlenmesi ve halı yüzeyinin düzgünleştirilmesi amacıyla makas, ilmeler atıldıktan sonra ipliklerin kesilmesi için de bıçak kullanılmaktadır. Bıçak ayrıca bazen kirkit gibi kullanılarak, düğümlerin sıkıştırılmasına da yaramaktadır (Etikan ve Ölmez, 2013:9). Şekil 2’de Emine Koca’ya (Bodrum-Sazköy, 2010) ait olan tokma ve halı makası görülmektedir.

Şekil 2. Halı dokumada kullanılan kirkit ve makas (Ölmez ve Etikan Arşivi, 2010)

Düz dokumacılıkta genelde ahşap sarmalı tezgâh kullanılmaktadır ve yöresel olarak da “kilim ağacı” adı verilmektedir. Tezgâhın parçalarından alt ve üst leventlere “ok”, tezgâhı ayakta tutan yan ahşap parçalara ise “yan ağaç” denilmektedir. Yine yardımcı araç olarak kullanılan kirkite desen ipliğinin sıkıştırılması amacıyla kullanılır. Halı kirkite göre daha hafiftir, sapı biraz daha uzun, dişleri de yine biraz daha uzun ve seyrekler. Genelde ahşaptan yapılmış olanları kullanılmaktadır. Düz dokuma kirkite “tarak” adı verilmektedir (Ölmez ve Etikan, 2013a:93; Ölmez ve Etikan, 2013b:78, 79; Ölmez ve Etikan, 2013c:64, 65). Şekil 3’de Gülsüm Kulak’ a (Bodrum-Geriş, 2010) ait olan takar görülmektedir.

Şekil 3. Düz dokumalarda kullanılan tarak (Ölmez ve Etikan 2013a:94)

2.2. Dokuma Tekniği

Muğla ilinde halı dokuma tekniği iplik hazırlama ve boyama, çözgü çözme, gücü bağlama, çiti ve kilim örme, düğüm atma ve bitirme işlemleri aşamalarını içermektedir. Düz dokuma tekniğinde ise iplik hazırlama ve boyama, çözgü çözme, gücü bağlama işlemlerinden sonra etek örme ve bitirme işlemleri gelmektedir.

İplik hazırlama ve boyama; Muğla ilinde el dokuması halıcılık ve düz dokumacılıkla uğraşanlar dokumada kullandıkları ipliklerini genellikle hazır boyalı olarak satın almaktadırlar. Günümüzde çok az dokumacı ipliklerini beyaz boyasız iplik olarak kendisi boyamaktadır (Etikan ve Ölmez, 2013:9,13; Ölmez ve Etikan, 2013b:80). Boyama işlemi kimyasal ve doğal boyalar bir arada kullanılarak yapılmaktadır. Kimyasal boya olarak piyasada hazır olarak satılan ve yörede toz boya olarak adlandırılan

boyalar, doğal boya olarak ise bitkiler ve göl çamuru kullanılmaktadır. Dokudukları halılarda kullandıkları renkleri, yıllardır alıştıkları ve tecrübeleri ile geliştirdikleri yöntemleri uygulayarak elde etmektedirler. Piren otu (papa sakalı), hayıt, payam (badem) yaprağı gibi bitkiler palamut, yarpuz (narpuz), ceviz yaprağı ve kabuğu, karaağaç kabuğu, kekik, sütleğen, mineç (sakız ağacı) yaprakları, kökboya, ayva yaprağı, payam (badem) yaprakları yörede sıklıkla kullanılan bitkilerden bazılarıdır. Ayrıca bitkiler ile beraber yörede “çakmaklı”, “çivit” ya da “pul boya” adı verilen kimyasal boyalar da kullanılmaktadır. Şap, göztaş ve limon tuzu da bitkilerden elde edilen renklerin yün halı ipliklerinin üzerine sabitlenmesine yardımcı olmak amacıyla mordan maddesi olarak boyama reçetelerinde sıklıkla yer almaktadır (Etikan ve Ölmez, 2013:37-51; Ölmez ve Etikan, 2013a:94; Ölmez ve Etikan, 2013b:80; Ölmez ve Etikan, 2013c:65).

Çözü çözüme; Yöre dokumacılığında genellikle sarmalı tip tezgâh kullanılmaktadır. Bu tür tezgâhlarda çözü tezgah üzerinde değil ayrı bir yerde çözülmektedir. Bunun için boş bir alanda “çözü demiri” denilen iki demir kazık yere sabitlenmektedir. Kazıklar arasındaki mesafe dokunacak olan ürünün boyuna yani çözü ipliğinin uzunluğuna göre belirlenmektedir. Çözü ancak üç kişi ile hazırlanmakta, iki kişi çözü ipliğinin başlarına zincir atarak bağlarken diğer kişi iki kazık arasında çözü ipliği ile sekiz rakamı yapacak şekilde hareket ederek çözü çözüme işlemini tamamlamaktadır. Daha sonra, iki demir çubuk çözülerin arasından geçirilmekte ve iki kişi çözüyü karşılıklı olarak gerginleştirmektedir. Çözünün tezgâha geçirilmesi için demir çubuklardan biri üst leventteki yarığa yerleştirilmekte ve çözü sarılmaktadır. Alt kısımdaki demir çubuk da alt leventteki yarığa yerleştirilmekte ve çözü ipliklerinin gerginlikleri ayarlanarak düzeltilmektedir. Yörede çözüye “eriş” adı verilmektedir (Etikan ve Ölmez, 2013:10, 13; Ölmez ve Etikan, 2013b:81; Ölmez ve Etikan, 2013c:66).

Germe tezgâh kullanımı yoğun olmayıp, çözgü tezgâh üzerinde usulüne uygun olarak çözülmektedir.

Gücü bağlama; Yörede gücü tahtasına “*kücü değneği*” denilmektedir. Gücü bağlama işlemi için önce tezgâha gücü tahtası yerleştirilir ve sağ taraftan başlamak üzere çözgü telleri biri önde biri arkada kalacak şekilde gücü tahtası üzerine usulüne uygun düğümle bağlanır. Gücü bağlama işleminden sonra çözgü tellerinin çaprazlığını sağlayacak şekilde gücü tahtasının üst kısmına varangelen ağacı geçirilir (Etikan ve Ölmez, 2013:11, 14; Ölmez ve Etikan, 2013a:95; Ölmez ve Etikan, 2013b:81; Ölmez ve Etikan, 2013c:67).

Çiti ve kilim örme; Dokuma işlemine başlamadan önce çiti örgü ve kilim örgü yapılmaktadır. Çiti örgü için çözgü telleri çift alınarak en az iki sıra olmak üzere atkı ipliği ile zincir örgü yapılmaktadır. Üzerine istenilen kalınlığa gelene kadar varangelen ağacının aşağıya ve yukarıya alınması ile oluşan çaprazlardan atkı ipliğinin geçirilmesi ve kirkitle sıkıştırılması ile oluşturulan kilim örgü dokunmaktadır (Etikan ve Ölmez, 2013:11).

Düğüm atma; Yörede dokunan halılarda Türk düğümü kullanılmaktadır.

Etek örme; Yörede düz dokumalarda yer alan etek örgü için dokumaya başlamadan önce çözgü telleri çift alınarak en az iki sıra olmak üzere atkı ipliği ile zincir örgü yapılmaktadır. Sonra üzerine birkaç cm. dokumada kullanılan renklerden biri ya da birkaç renk ile çubuklar oluşturacak şekilde kilim dokuma yapılmaktadır. Bu birkaç cm’lik dokumaya “etek” adı verilmektedir (Etikan ve Ölmez, 2013:14; Ölmez ve Etikan, 2013b:81; Ölmez ve Etikan, 2013c:67).

Bitirme işlemleri; İlmeli yüzeyin dokuma işlemi tamamlandıktan sonra tekrar istenilen ende kilim örgü ve daha sonra çiti örgü yapılmaktadır. Düz dokumalarda ise dokuma işlemi tamamlandıktan sonra tekrar istenilen ende etek örgü yapılmaktadır.

Uygun saçak uzunluğu bırakılarak kesilen ve tezgâhtan çıkarılan dokumalara kuru süpürme işlemi uygulanarak kaldırılmaktadır. Kaya köy halılarında tezgâhtan halının çıkarılması sırasında saçaklar kesilirken bir taraftan da örülmektedir (Etikan ve Ölmez, 2013:12,14; Ölmez ve Etikan, 2013b:82; Ölmez ve Etikan, 2013c:68).

3. MUĞLA YÖRESİ DEPOLAMA VE TAŞIMA AMAÇLI DOKUMALARI

Muğla ve yöresinde depolama ve taşıma amacı için heybeler, torbalar, çuvallar dokunmaktadır. Türk yaşam biçiminde yeri olan ve binlerce yıldır dokumalardan üretilen bu eşyalar dokumacının günlük yaşamında bugünde geçerliliğini korumakta ve hayatını kolaylaştırmaktadır. Yörede heybe, çanta ve çuvalların yanı sıra az da olsa yatak ve yorgan depolamak ve taşımak için kullanılan mafraş örneklerine de rastlanılmıştır. Bu kullanım eşyalarının dokunmasında halı ve düz dokuma teknikleri kullanılmaktadır.

Heybe, içerisinde ürün, yiyecek vb. herhangi bir materyal taşımak için omuza atılarak kullanılan ve çift taraflı cebi olan bir dokumadır. Atın terkisinde veya insan sırtında taşınır. Hayvan sırtına atmak için orta alanı uzun tutulur. İnsanlar tarafından taşındığında boyundan geçirilip, gözlerden her biri, ön ve arka tarafa almak için orta yeri açık (yarık) bırakılır. Taşındığı yere göre boyun heybesi, at heybesi gibi isimler alır. Genelde ön yüzleri motiflerle süslenir (Balpınar, 1983:114; Deniz, 2000:85; Deniz, 2007:1, 2; Soysaldı, 2009:192).

Şekil 4.'de Ali Özgül'e (Bodrum- Mumcular, 2010) ait olan, Bodrum ilçesi Mumcular beldesinde dokunmuş bir halı heybe görülmektedir.

Şekil 4a. At heybesinin ön yüzü, b-c. Ön yüz detayı, d. Arka yüzü (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Mumcular beldesinde Karaova halıları adıyla bilinen ve bitkisel motiflerin hakim olduğu köşeli ve göbekli halılar dokunmaktadır. Şekil 4’de görülen halı heybede de Karaova halılarının motifleri yer almaktadır. At heybesi olarak kullanılan, kare şeklinde 50x50 cm’lik üç bölümden meydana gelen heybenin iki ucunda aynı motifin yer aldığı görülmektedir. Hun gülü, Türkmen gülü, Hotan gülü gibi isimlerle bilinen bu motifin benzerleri Antalya Döşemealtı heybelerinde, Yeşilhisar (Kayseri) halı yastıklarında, Türkmen halılarında görülmektedir. Orta bölümde dikine bir yarık bulunur. Eğin oturma kısmının arkasında yüksekçe bir parça vardır ve bu parça heybe yarığından dışarı çıkar. Orta bölüm bu yarıktan dolayı yan yana iki kısımdan meydana gelir. Bu iki kısımda da çiçek motifleri ve ağaç dalına konmuş kuş motifleri yer almaktadır. Heybenin arka yüzü ise kilim tekniği ile dokunmuştur ve yörede çubuk adı verilen, birkaç rengin şeritler halinde sıralanması ile oluşturulmuştur. Bordo, açık mavi, açık yeşil, sarı, pembe ve beyaz dokumada kullanılan renklerdir.

Şekil 5’de Şükran Özkök’e (Bodrum- Dereköy, 2010) ait, Bodrum Dereköy’de dokunmuş bir kilim heybe görülmektedir. At heybesi olarak kullanılan, kare şeklinde 50x50 cm’lik üç bölümden meydana gelen heybenin orta bölümü motifsizdir.

Şekil 5a. At heybesinin ön yüzü, b. Ön yüzünden detay, c. Aka yüz (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Bodrum ilçesinde başta Geriş, Çamlık ve Kızılağaç olmak üzere birçok köyde Parmaklı, Turnalı (Aynalı) ve Çubuklu kilimler dokunmaktadır. Şekil 5’de verilen örneğin ön yüzünde de Turnalı kilimlerde kullanılan *turna* motifi ile beraber yine belirtilen kilimlerin daha çok alt ve üst dar kenarlarında yer alan bordür motifleri yer almaktadır (Şekil 5d, Şekil 5e). Motiflerin dokunmasında eğri atkılı kilim tekniği kullanılmaktadır. Heybenin arka yüzünü ise düz kilim tekniği ile dokunmuş, çubuk denilen renkli şeritler oluşturmaktadır. Yeşil, mavi, kırmızı, kınalı sarı, mor ve beyaz dokumada kullanılan renklerdir.

Şekil 5d: Turna motifi, e: Bordür deseni

Torba, çuvaldan daha küçük olarak dokunan ve ekmeğe, tuz, tarhana vb. nesnelere taşımak için kullanılan tek gözlü bir heybedir. İki tarafında omuza almak için uzun sapları bulunur (Balpınar, 1983:116; Deniz, 2000:86; Soysaldı, 2009:195).

Şekil 6a-b'de Ayşe Kutan' ait (Fethiye-Arsa köyü, 2010) Fethiye Arsa Köyü'nde dokunmuş bir ekmeğe torbası görülmektedir.

Şekil 6a. Ekmeğe torbasının ön yüzü, b. Arka yüzü, c. Kolan dokumadan sap
(Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 6a-b'de verilen örneğin ön ve arka yüzünde yıldız motifinin varyantları görülmektedir. 55x60 cm boyutlarında olan dokumada kullanılan renkler yeşil, kırmızı bordo, mavi, siyah, sarı ve beyazdır. Çapraz alternatif sumak ya da Soysaldı (2009: 152)'da belirtilen şekliyle kayma atkı bezemeli dokuma tekniğinde dokunmuştur. Bu teknikte ters sumak dokuma her sırada birer çözüğü çifti kaydırılarak dokunmaktadır. Ekmeğe torbası, kapak dahil 160 cm uzunluğunda dokunmuştur. Arka deseninin bittiği yerden katlanmış, ön deseni ile kapak desenini birbirinden ayıran motif sırasının hizasından tekrar katlanarak kapak oluşturulmuştur. Yanlardan kırmızı ve mavi renkli ipliklerle örülerek birleştirilmiş olup sapı kolan dokumadır. Ön yüz motifleri ile kapak motifleri aynıdır. Kapağı üçgen şeklinde ön-ortaya kadar uzanmaktadır. Kapağın ortasından ve yanlardan sarkan kenar birleştirmede kullanılan ipliklerin saç örgüsü şeklinde örülmesiyle yapılan süslemeler göze çarpmaktadır.

Şekil 6c. Ön yüzde bulunan yıldız, d. Arka yüzde bulunan yıldız

Çuval, tahıl, un, elbise vb. malzemeleri saklamak ya da taşımak amacıyla kullanılan bir dokumadır. Küçük olanlarına *sekle*m büyük olanlarına *haral-harar* denir. Genellikle atkısı ve çözgüsü kıl malzemeden dokunmakta ve daha çok ön yüzü motiflerle süslenmektedir (Balpınar, 1983:112; Deniz, 2000:86; Deniz, 2007:2; Soysaldı, 2009:190).

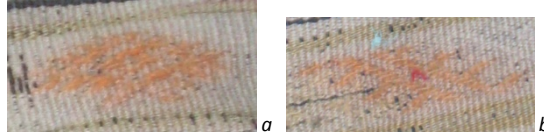
Şekil 7’de Nazile Cengil’e (Fethiye-Merkez, 2010) ait olan Fethiye’de dokunmuş bir çuval görülmektedir.

Şekil 7. Çuval (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 7’de görülen çuval oldukça eski bir örnektir. 0.64x1.13m boyutlarında olan bu dokumada malzeme olarak yün ve kıl kullanılmıştır. Düz kilim tekniği ile dokunan

örneğin ön yüzünde cicim tekniği ile oluşturulmuş *pıtrak* (Şekil 7a) ve *yel eğdi* (*tırnak*, *tırnacık*) (Şekil 7b) motifleri bulunmaktadır. Dokumada iplikler doğal renkleri ile kullanılmış, sadece cicim tekniği ile dokunmuş motiflerde kırmızı renkli iplikler kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde renkte solma olduğu görülmektedir.

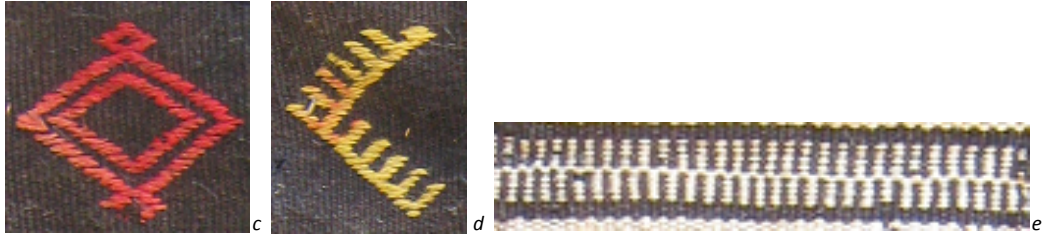
Şekil 7a. Pıtrak, b. Yel eğdi(tırnak, tırnacık)

Şekil 8'de Ümmügülsüm Çelik'e (Fethiye-Eldirek, 2010) ait olan Fethiye'nin Eldirek köyünde dokunmuş bir kıl çuval yer almaktadır.

Şekil 8a. Çuvalın (saplı) ön yüzü, b. Arka yüzü (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 8a-b'de yer alan örneğin atkı ve çözümlü iplikleri kıl, desen iplikleri ise yündür. 0.76x1.27m boyutlarında olan bu çuvalın ön yüzünde cicim tekniği ile dokunmuş *devetabanı* (Şekil 8c), *yel eğdi* (*tırnak*, *tırnacık*) (Şekil 8d) ve beyaz renkli şeritler şeklinde *keme* (*fare*) *dişi* (Şekil 8e) motifleri bulunmaktadır. Dokumada zemini oluşturan iplikler doğal renkleri ile kullanılmış, sadece cicim tekniği ile dokunmuş motiflerde kırmızı, beyaz, kınalı sarı ve sarı renkli iplikler kullanılmıştır.

Şekil 8c. Devetabanı, d. Yel eğdi(tırnak), e. Keme (fare) dişi

Şekil 9'da Asiye Abacı'ya (Fethiye-Demirler, 2010) ve Şekil 10'da Şerife Akkaya'ya (Fethiye-Kayadibi, 2010) ait olan kıl çuval örnekleri görülmektedir.

Şekil 9. Çuval (ön yüz) (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 9'da yer alan ve Fethiye'nin Demirler köyünde dokunmuş olan bu örneğin atkı ve çözgü iplikleri kıl, desen iplikleri ise yündür. 0.75x1.16m boyutlarında olan bu çuvalın ön yüzünde cicim tekniği ile dokunmuş *koyungözü* (Şekil 9a), *sığır sidiği* (Şekil 9b) motifleri bulunmaktadır. Dokumada zemini oluşturan iplikler doğal renkleri ile kullanılmış, sadece cicim tekniği ile dokunmuş motiflerde yeşil, beyaz ve sarı renkli iplikler kullanılmıştır.

Şekil 9a. Koyungözü, b. Sığır sidiği

Şekil 10. Çuval (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 10'da verilen örnek 0.64x1.05 m boyutlarındadır ve atkı ve çözgü iplikleri kıldır. İplikler doğal renklerinde kullanılmışlardır.

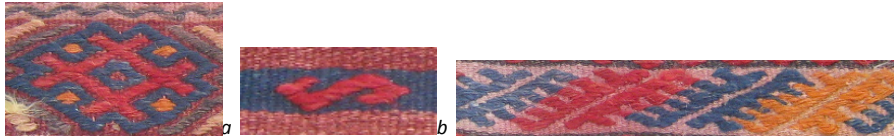
Şekil 11'de Ümmügülsüm Çelik'e (Fethiye-Eldirek,2010) ait olan yine Fethiye'nin Eldirek köyünde dokunmuş bir çuval yer almaktadır. Çamaşır çuvalı olarak kullanılan bu dokumanın bir adı da *kızıl çuval*'dir.

Kızıl çuval, eskiden giyim eşyalarının saklanması ve göç sırasında da taşınması amacıyla dokunan büyük bir çuvaldır. Ön yüzüne sık motifli cicim tekniği ile çeşitli motifler yer almakta ve bu motiflerden dolayı *goca yanlışlı çuval* adı da verilmektedir. Arka yüzü ise sadece iki renkli enine şeritlerden oluşmaktadır (Çelik, 2004:153).

Şekil 11. Kızıl çuval (ön yüz) (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 11’de yer alan ve 0.70x1.00m boyutlarında olan bu çuvalın malzemesi yündür. Ön yüzünde şeritler halinde cicim tekniği ile dokunmuş *tabak yanışı* (Şekil 11a), *eğri demir* (Şekil 11b), *çift taraflı yel eğdi (tırnak, tırnacık)* (Şekil 11c) ve *sığır sidiği* (Şekil 11d), motifleri bulunmaktadır. Kırmızı, mavi, sarı, yeşil ve beyaz dokumada kullanılan renklerdir.

Şekil 11a. Tabak yanışı, b. Eğri demir, c. Yel eğdi (tırnak, tırnacık)

Şekil 11d. Sığır sidiği

Şekil 12’de Ümmügülsüm Çelik’e ait olan (Fethiye-Eldirek,2010) yine Eldirek köyünde dokunmuş bir başka kızıl çuval yer almaktadır. Ancak bu örnek dokunması ve ön yüzünde motiflerin yer alış biçimiyle yörenin Alara (devetüyü kilim) kilimlerine benzemektedir.

Alara kilimlerde zemini *goraf* adı verilen renkli çubuklar oluşturmaktadır. Bu renkli çubuklar üzerine seyrek motifli cicim tekniği ile *yoz pıtrak*, *göbekli pıtrak*, *kurbağacık*, *devetabanı*, *sığır sidiği* gibi motifler dokunmaktadır. Ancak deve yünü rengindeki çubuklar üzerine motif yerleştirilmemektedir. Zeminde yer alan motife göre alara kilimler *yanışlı alara*, *kenarı tabaklı alara*, *kenarı parmaklı (tırnaklı) alara*, *fardalı alara (yarım fardalı alara)* gibi isimler almaktadırlar (Ölmez ve Etikan, 2013b:82).

Şekil 12. Kızıl çuval (ön yüz) (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 12’de yer alan ve 0.72x1.00m boyutlarında olan bu çuvalın da malzemesi yündür. Ön yüzünde deve yünü renginde şeritlerle beraber kırmızı, mavi vb. renklerde şeritler yer almakta ve bu farklı renkteki şeritler üzerinde cicim tekniği ile dokunmuş *göbekli pıtrak* (Şekil 12a), *yoz pıtrak* (Şekil 12b), *koçboynuzu (koca yanış)* (Şekil 12c) ve *eğri demir* (Şekil 12d), motifleri bulunmaktadır. Kırmızı, mavi, sarı, yeşil, deve yünü, siyah ve beyaz dokumada kullanılan renklerdir.

Şekil 12a. Göbekli pıtrak, b. Yoz pıtrak, c: Koçboynuzu (koca yanış), d. Eğri demir

Şekil 13’de Şerife Akkaya’ya ait olan (Fethiye-Kayadibi, 2010) Kayadibi köyünde dokunmuş un çuvaları yer almaktadır.

Yörede un, tarhana, bulgur gibi yiyeceklerin depolanmasında kullanılan bu dokumalar daha çok siyah ve beyaz renklerde dokunmakta ve *ak çuval* olarak da adlandırılmaktadır (Çelik, 2004:155).

Şekil 13 a. Un çuvalı (dikilmemiş), b. Un çuvalı(saplı) (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 13a'da verilen örnek 0.63 x 1.07m boyutlarındadır. Atkı ve çözgü iplikleri yündür. Ancak süsleme amaçlı olarak dokunan siyah renkli şeritlerde kıl kullanılmıştır. İplilerin renkleri doğaldır. Şekil 13b'de yer alan örnek ise 0.63 x 0.89m boyutlarında dokunmuş diğerine göre küçük bir dokumadır. Bu dokumanın atkı ve çözgü iplikleri yündür. Beyaz iplikler doğal renginde kullanılmıştır.

Mafraş, genellikle yatak-yorgan ve giysilerin depolanmasında kullanılan bir çeşit geniş ağızlı çuvaldır. Daha çok Doğu Anadolu bölgesinde yaygın olarak dokunmaktadır. Düz kilim ve sumak tekniklerinin bir arada kullanılarak dokunan mafraşın süslemesinde ise geometrik motifler kullanılmaktadır (Deniz, 2000:87; Deniz, 2007:3).

Şekil 14'de Şaziye Mergen'e ait olan (Fethiye- Güneşli, 2010) bir mafraş örneği görülmektedir.

Şekil 14. Mafraş (dikilmemiş) (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 14’de verilen mafraş örneği yaklaşık 100 yıllık bir dokumadır. Uzun bir süre amacına uygun kullanıldıktan sonra eskimesi nedeniyle dikiş yerlerinden sökülerek yaygı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Atkı, çözgü ve desen ipliklerinde yün kullanılan ve 1.04 x 0.71m boyutlarında olan bu dokumanın her iki yüzeyinde ve alt kısımda yer alan *koçboynuzu* motifleri (Şekil 14a) ters sumak tekniği ile dokunarak oluşturulmuştur. Dokumanın geri kalan bölümünde düz kilim tekniği ile çeşitli renklerde dokunan şeritler yer almaktadır.

Şekil 14a. Koçboynuzu

Şekil 15’de Hatice Erten’e ait olan (Fethiye-Seki, 2010) Fethiye ilçesi Seki beldesinde dokunmuş bir halı heybe görülmektedir.

Şekil 15a. Halı heybe (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 15b. Heybe ön yüz (detay)

Kaya köy’de *Kaya halısı* adıyla bilinen ve bitkisel motiflerin ağırlıklı olarak kullanıldığı halılar dokunmaktadır. Şekil 15’de görülen halı heybede de Kaya köy halılarının motifleri yer almaktadır. Heybenin arka yüzü ise kilim tekniği ile dokunmuştur. Bu bölüm mavi ve kırmızı renkli şeritlerin sıralanması ile oluşturulmuştur. Kırmızı, turuncu (kınalı sarı) mavi, yeşil ve sarı dokumada kullanılan renklerdir.

Günümüzde Marmaris ilçesinde düz dokumacılık azalmıştır. Yörede daha çok “Gorafli” adı da verilen “Çubuklu kilimler” yaygın olarak dokunmaktadır. Kilim tekniği ile dokunan bu dokumaların bazılarında cicim tekniği ile yapılmış motifler de yer almaktadır (Etikan ve Ölmez, 2013:52).

Şekil 16’da Gülser Şahin’e ait olan (Marmaris-Osmaniye, 2010) Marmaris ilçesinden bir ekmek torbası örneği görülmektedir.

Şekil 16 a. Ekmek torbası ön yüzü, b. Arka yüzü (Ölmez ve Etikan arşivi, 2010)

Şekil 16'da verilen bu örneğin atkı, çözgü ve desen iplikleri yündür. Ön ve arka yüzde cicim tekniği ile dokunmuş *gül bahçe* motifinin varyantları (Şekil 16c, Şekil 16d) görülmektedir. Dokumada kullanılan renkler yeşil, kırmızı, pembe, mor, turuncu (kınalı sarı) ve siyahtır.

Şekil 16c. Gül bahçe, d. Gül bahçe

4. SONUÇ

Döşeme, yer yaygısı, yük sarma, taşıma ve depolama vb. birçok kullanım amacı için üretilen ve Anadolu insanının günlük yaşamı içerisinde önemli bir yer tutan dokumalar hem dokumacının yaşamını kolaylaştırmışlar hem de tarihsel süreç içerisinde yöre yöre bir kültürel zenginlik olarak birikerek günümüze kadar gelmişlerdir.

Anadolu'da dokuma kültürünün yerleştiği ve günümüzde de devam ettirildiği birçok merkez bulunmaktadır. Bu önemli merkezlerden birisi de Muğla ilidir. El dokuması halıcılık ve düz dokumacılık Muğla ilinin Bodrum, Fethiye ve Milas ilçeleri

başta olmak üzere birçok ilçe ve onların köylerinde yaygın olarak sürdürülmektedir. Adı geçen bu merkezler kendine özgü renk motif ve desen özellikleri olan dokumaları bugün de hala devam ettirmektedirler. Bu dokumalar arasında yer alan ve günlük yaşam içerisinde kullanımı halen geçerliliğini koruyan, heybe, torba (çanta), çuval ve mafraş gibi depolama ve taşıma amaçlı dokumalar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Büyük bir çoğunluğunun düz dokuma teknikleri kullanılarak üretildiği bu tip dokumalar daha çok Fethiye ve köylerinde yoğun olarak dokunmaktadır. Dokuma tekniği ve kullanım amacı açısından gelenekselliğini sürdüren heybeler, torbalar (çanta), çuval ve mafraşların aynı zamanda yörenin bir turizm merkezi olmasından faydalanarak hediyelik ve turistik eşyalar olarak da üretilmesi ve yöreyi ziyaret eden turistlere pazarlanması ile hem yöre insanına ek gelir getirecek hem de kültürümüzün tanıtılmasına katkı sağlayacaktır. Bu potansiyel gücün farkına varılması ve üretimin bu yönde yönlendirilmesi kadın işgücünü ve boş zamanları değerlendirme açısından da önem taşımaktadır. Ancak yöre dokumacılığının geliştirilmesi ve belirtilen faydaların sağlanabilmesi için öncelikle profesyonel işletmecilik anlayışı oluşturulmalı, kaliteli ve verimli üretim için atölye sistemine geçilmelidir.

KAYNAKÇA

- ACAR, B., (1983). **Kilim, Cicim, Zili, Sumak**. Eren Yayınları, İstanbul.
- ANONİM, (1967). **Muğla İl Yıllığı**. İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara.
- ANONİM, (1993). “Muğla” Temel Britanica, Cilt. 12, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. s. 298-302.
- ANONİM, (1994). “Muğla” Ana Britanica, Cilt. 23, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş. s. 180-181.
- ANONİM, (2010). TÜİK, **Bölgesel Göstergeler 2010**, TR32 Aydın, Denizli, Muğla.
- ANONİM, (2011). İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) **Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları**.
- ÇELİK, Ü., (2004). **Fethiye’de Eldirekli Göçebe Yörükler ve Eldirek Kilimleri**, Ay Yayınları, s. 155, 261. İzmir.
- DENİZ, B., (2000). **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 215, Ankara.
- DENİZ, B., (2007). “Tekstil Ürünlerini Saklamada Kullanılan Halı ve Düz Dokumalar”. **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**. Sayı: 12.
- ETİKAN, S., (2006). “Milas Halılarının Renk Motif ve Desen Özelliklerinde Görülen Değişim ve Nedenleri” **Denizli I. El Sanatları Kongresi (Uluslararası Katılımlı)**, Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları: 001, Gazi Kitapevi, Denizli.
- ETİKAN, S., F., N., Ölmez, (2013). **Muğla ve Yöresi Kirkitli Dokumalarının Sanatsal ve Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Belgelendirme ve Katalog Çalışması**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- UYKUCU. E., (1968). **Muğla Tarihi**, s. 46.

ÖLMEZ, F. N., S., Etikan, (2013a). “Bodrum Kilims”, **Inonu University International Journal of Social Science, Fine Arts**, E-Journal with International Referee, Vol.:2, No:1, p.90-104.

ÖLMEZ, F. N., S., Etikan, (2013b). “Fethiye Alara Düz Dokumaları”, **Art-E Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, Isparta.

ÖLMEZ, F. N., S., Etikan, (2013c). “Muğla İli Fethiye İlçesi Yantırlı Kilimleri”, **Art-E Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Kasım-Aralık-13, Cilt: 6, Sayı: 12.

SOYSALDI, A., (2009). **Düz dokuma teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri**, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Kültür Merkezi Yayını:379. Araştırma İnceleme:71. Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

Emine Koca, Bodrum-Sazköy, 2010.

Gülsüm Kulak, Bodrum-Geriş, 2010.

Ali Özgül, Bodrum- Mumcular, 2010.

Şükran Özkök, Bodrum- Dereköy, 2010.

Ayşe Kutan, Fethiye-Arsa köy, 2010.

Nazile Cengil, Fethiye-Merkez, 2010.

Ümmügülsüm Çelik, Fethiye-Eldirek, 2010.

Asiye Abacı, Fethiye-Demirler, 2010.

Şerife Akkaya, Fethiye-Kayadibi, 2010.

Şaziye Mergen, Fethiye-Girdev- Güneşli, 2010.

Hatice Erten, Fethiye-Seki, 2010.

Gülser Şahin, Marmaris-Osmaniye, 2010.